

Attisk tragedie som del af en demokratisk kultur

Sofokles' *Antigone* (overs.: Otto S. Due)

Undervisningsbeskrivelse

Kernestof

Sofokles, *Antigone* (overs. O.S. Due) = ca. 50 sider

Perspektiver

Athol Fugard, John Kani & Winston Ntshona, *The Island*, 1973 (opr. Titel: Die Hodoshe Span = Hodoshe's arbejdsteam)

Hans Henriksen: "Staten bør støtte den scenekunst, der har demokratisk værdi". *Information* den 6. juni 2018

<https://www.information.dk/debat/2018/06/staten-boer-stoette-scenekunst-demokratisk-vaerdi>

Fokuspunkter

Forståelse af den antikke tragedie i sin kontekst teoretisk, litterært og dramatisk

- indsigt i dramaets baggrund, dets samfundsmæssige funktion og tragediens opbygning.
- litterære virkemidler

Forståelse af den antikke tragedies universelle menneskelige budskaber

Absolutte ideer og menneskenes dilemmaer som følge deraf.

Virkningshistoriske perspektiver:

- Det sociale fællesskab og den sociale retfærdighed i samfundet (skabt af guder og/eller mennesker)
- Valget mellem det fælles bedste og det familiære nære menneskelige bånd

- Den almenmenneskelige retfærdighedsfølelse
- At sætte sig op mod magten i et samfund og i familien (tyranniet og den undertrykkende magt)

Tematiske begreber:

- VISDOM
- themis/nomos
- oikos og genos/polis
- samfund/individ
- nomos/fysis
- logos/erga
- theodike

Forløbsoversigt

Forløbets didaktisering følger flere spor. Dels en indholdsmæssig (temaer) og dels en formmæssig (det levende drama) analyse. Begge disse holdes desuden op i forhold til både en samtidig kontekst og en receptionshistorisk tilgang.

Disse forskellige spor inddrager fagets metodepluralitet. Vi læser dermed dramaet ud fra en række forskellige metodiske tilgange, der hver især bidrager med deres styrker og skal suppleres i forhold til deres svagheder i forhold til helhedsforståelsen af dramaets potentiale litterært/dramatisk, historisk og receptionshistorisk.

Modul (90 min.)	Indhold	Materiale	Lektie	Didaktisering
1	Den attiske tragedie DRAMAETS SCENESÆTTELSE OG KONTEKST (440'ernes Athen) MYTENS IDENTITETSSKABEN DE KARAKTER ANTIGONE OG DEN THEBANSKE SAGNKREDS	En introduktion til attisk tragedie. Der findes forskellige – f.eks.: <i>Paideia</i> s. 101-111 + s. 115-116 <i>Etik og tragedie</i> s. 47-62 Hans Henriksen: "Staten bør støtte den scenekunst, der har demokratisk værdi". <i>Information</i> den 6. juni 2018 https://www.information.dk/debat/2018/06/staten-boer-stoette-scenekunst-demokratisk-vaerdi Myten: evt. selv søge, se mytologier eller andet. Nedenfor er indsat passage fra program til opsætningen af <i>Antigone</i> på Aarhus Teater 2002 om mytebaggrunden – kan evt. anvendes.	Læse: Hans Henriksen: "Staten bør støtte den scenekunst, der har demokratisk værdi". <i>Information</i> den 6. juni 2018 https://www.information.dk/debat/2018/06/staten-boer-stoette-scenekunst-demokratisk-vaerdi Læse intro om tragedien som del af en demokratisk kultur (se nedenfor)	Lærerstyret intro til dramaets iscenesættelse og den historiske kontekst for dramaopførelsen. Konkurrence (<i>agon</i>) og iscenesættelse af en fælles fortælling i et levende drama. Mytens identitetsskabende karakter. Aktualisering + elevarbejde med mytebaggrund: den thebanske sagnkreds
2	Antigone – Prolog og parodos	Sofokles: <i>Antigone</i> (Due)	Prolog (v. 1-99) og Parodos (v. 100-154)	Prolog og parodos: Temaer, handling, dramatisering og perspektivering (se uddybning nedenfor)

Modul (90 min.)	Indhold	Materiale	Lektie	Didaktisering
3	Antigone – Kreons politiske program	Sofokles: <i>Antigone</i> (Due)	1. epeisodion (v. 155-331) + 1. stasimon (v. 332-375)	1. epeisodion: Kreons program og Kreon i praksis 1. stasimon: Menneskets civilisatoriske bedrifter og begrænsninger (se uddybning nedenfor)
4	Antigone – konfrontationer mellem modpoler	Sofokles: <i>Antigone</i> (Due)	2. epeisodion (v. 376-581) + 2. stasimon (v. 582-625)	Elevarbejde med arbejdsspørgsmål (se forslag nedenfor)
5	Antigone – opgøret mellem Kreon og Haimon og heltindens exit	Sofokles: <i>Antigone</i> (Due)	3. epeisodion 3. stasimon + kommos og 4. epeisodion (v. 626-987)	Elevarbejde med arbejdsspørgsmål (se forslag nedenfor)
6	Antigone – Kreons valg	Sofokles: <i>Antigone</i> (Due)	Resten af tragedien v. 988-1352	Overblik over tragedien Elevarbejde med 5. epeisodion. Handling og afslutning (se uddybning nedenfor)
7	Antigone – fortolkning	Sofokles: <i>Antigone</i> (Due)	Opstil jeres noter fra forløbet med personkarakteristik af hhv. Kreon og Antigone	afslutning og fortolkning (se uddybning nedenfor)

Modul (90 min.)	Indhold	Materiale	Lektie	Didaktisering
8	Antigone – perspektiv	Uddrag af Athol Fugard, <i>The Island</i>	Perspektivtekster: Uddrag af Athol Fugard, <i>The Island</i>	Debat om det demokratiske potentiale i dramaet.

Intro til attisk tragedie som del af en demokratisk kultur

En læsning af den attiske tragedie som en del af en demokratisk kultur i det 5. århundredes athenske *polis* forudsætter en bred forståelse og definition af demokratisk teori.

Det kræver også en bevidsthed om en praksisbundet og dynamiske forståelse af politisk teori.¹ Altså hvordan man udfolder tankerne om demokrati helt konkret og hvordan dette kan ændre sig over tid.

S. Salkever og Jill Frank definerer demokratisk teori med følgende:

”Demokratisk teori er en form for aktivt engagement i og refleksion over, hvordan demokratisk politik udvider horisonten for fastlåste og komplekse etiske og politiske spørgsmål.”²

Denne definition åbner for at svaret ikke alene handler om én specifik teoretisk tilgang, men at man kan arbejde på tværs af litterære genrer i afsøgningen af feltet. Den involverer også en dynamisk forståelse af politisk teori og dens kobling til praksis. For at forstå den brede offentlige sfære, skal forskeren således afsøge og inddrage læsning af retorik, drama, filosofi og historie på linje med hinanden. De skal læses i deres athenske demokratiske kontekst og som tekster, der alle både indgår i en bred politisk teori og bundet til en form for politisk praksis.

I en sådan definition kan den attiske tragedie ses som en central del af det athenske offentlige rum og dermed indgå på lige fod med en lang række litterære genrer som en del af det athenske demokratis praksis.

Tragedien blomstrede og udviklede sig under det athenske demokrati. Det blev et særegent athenskt kulturelt produkt og den største athenske fest, De Store Dionysier med tragedieopførelserne, blev byens udstillingsvindue.

Når lige præcis Athen blev centrum for udviklingen af denne genre, kan der findes mange komplekse forklaringer, men det, der ofte peges på helt overordnet set er, at man i Athen i 5. århundrede f.v.t. valgte at prioritere drama-opførelserne rent økonomisk. Der blev tilført store både offentlige og private økonomiske ressourcer til fester og tragedieopførelserne. Desuden har en athenskt kultur, hvor glæden ved at tale og sige alt (*parrhesia*) spillet en rolle i en større forståelse af en athenskt nysgerrighed og ønske om at undersøge.

¹ J. Ober anser demokratisk teori for at være indlejret i en politisk diskurs og retorik. Og Monoson går skridtet videre og siger, at athenerne ikke formulerede en demokratisk teori på skrift, men udøvede den i praksis. J. Ober: *Political Dissent in Democratic Athens*, Princeton University Press 2001, s. 31 & S.S. Monoson, *Plato's Democratic Entanglement*, Princeton University Press 2000, s. 6.

² J. Frank, "The Political Theory of Classical Greece" I J. Dryzek, B. Honig & A. Phillips (eds.): *The Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford University Press 2006, s. 175-93. S. Salkever, "Introduktion" I S. Salkever (ed.): *The Cambridge Companion to Ancient Greek Political Thought*. Cambridge University Press 2009, s. 1-14.

Som central handelshavn og med Athen som leder af et søimperium, var Athen en kosmopolitisk by, hvor intellektuel udveksling har kunnet finde sted. Athen fik besøg af f.eks. Herodot, Gorgias og Protagoras; og athenske tragediedigtere besøgte fjerne steder (Euripides og Aiskhylos). Det athenske i tragedierne forudsætter således en forståelse af Athen i en bredere græsk verden.

Den attiske tragedie er en kompleks størrelse og i læsningen kommer de forskellige aspekter af den antikke verdens søgen til udtryk – både i forhold til forståelsen af mennesket og verden, men i særdeleshed i forståelsen af værdierne i den konkrete samtid og i et videre efterliv.

Den attiske tragedies kompleksitet

I et forsøg på at tydeliggøre kompleksiteten i tragedielæsningen, har J. Griffith opstillet 12 grundlæggende principper for læsningen af attisk tragedie.³

Alle principper er opstillet som paradokser (både...og), hvor begge sider skal forstås som ligeværdige og lige relevante.

1. Tragedierne i Athen blev opført både som del af et *polis*-organiseret Dionysos-ritual og som teaterunderholdning.
2. Tragedierne tilbød både individuel psykologisk/mental stimuli for den enkelte tilskuer og en kollektiv psykisk-social-behavioristisk påvirkning på publikum som helhed i teatret.
3. Betydningen af hver af disse tragedier var (og er) både forståelig og sammenhængende og mangefacetteret og kompleks. (dette betyder også, at hvis digteren skulle forestille at være en "underviser" for sine medborgere, som det bredt er blevet opfattet, så var "læren", han formidlede sandsynligvis ikke enkel eller helt ligetil).
4. Publikum til disse opførelser var både relativt homogent (primært voksne græske mænd, især athenske borgere med samme etniske, sproglige, kulturelle og militære baggrund) og ganske heterogent (i forhold til klasse, status, politiske alliancer, geopolitisk base, uddannelsesniveau m.m.).
5. Disse tragedier var skabt til og blev værdsat både af et stort folkeligt publikum (5-10.000 til hver forestilling) og af en lille gruppe kendere og kritikere (inkl. f.eks. Aristophanes, Gorgias og Platon).
6. Tragedierne var både skabt til at vinde en konkurrence på en konkret scene med musik, dans, kostumer og skuespillere og blev gjort tilgængelige (uanset om de var tænkt sådan oprindeligt eller ej) som tekster, der kunne læses.
7. Tragedierne blev modtaget af deres oprindelige publikum både som en form for instruks (moralisk, borgerlig, æstetisk, eksistentiel) om hvordan man skulle og ikke skulle leve i deres verden, og som en fiktiv verden og midlertidig flugt fra (forstyrrelse af) den almindelige daglige hverdag.
8. Tragedierne var både historisk bundne, socialt lejrede kulturelle produktioner og er blevet beundret og værdsat (på forskellig vis) gennem forskellige perioder som universelle, næsten tidløse udtryk for den menneskelige tilstand.

³ Carter, D.M. (ed.): *Why Athens? A Reappraisal of Tragic Politics*. Oxford University Press 2011, s. 1-3

9. Vores overleverede græske tragedier samler både en enkel, homogen, formelt konsistent, æstetisk/etisk/generisk sammenhængende kunstform og præsenterer os for 32 selvstændige stykker, forfattet over en periode på knap 70 år med hvert sit specifikke plot, toning og betydning.
10. 5. årh. tragedier var både en specifik attisk kunstform skabt til en athenocentrisk kontekst og et panhellig fænomen værdsat af publikum (og læsere) over hele den klassiske og hellenistiske græske verden.
11. Attiske tragedier er både ekstremt politiske (handler om *polis* og problemerne i forbindelse med livet i *polis*) og er særdeles apolitisk i de mytologiske, guddommelige og universelle menneskelige emner, der går forud for eller ignorerer *polis*-strukturens skabelse i Grækenland og kan synes at have meget lidt politisk indhold.
12. Politikken i de overleverede tragedier med eksplicite og implicite ideologier i stykkerne kan både fremstå demokratiske og markant udemokratiske (også inden for det samme stykke)

Læsningen af en attisk tragedie kan have forskellig vægtning i forhold til principperne, men vil altid skulle forholde sig til kompleksiteten i helheden.⁴

Metode

I forståelsen af den attiske tragedie i forhold til det athenske demokrati vil fokus være på en historicistisk metodisk læsning (særligt vil principperne 10-12 være interessante). En sådan historicistisk læsning fokuserer på publikum og betydningen af tragedierne for et specifikt publikum ved førsteopførelserne (i tid og sted). En sådan læsning afsøger den konkrete historiske kontekst, hvor forestillingen udspiller sig mellem digter, skuespillere og publikum i et levende drama og som del af en religiøs fest afholdt af *polis*.

Men det er også vigtigt at være opmærksom på begrænsningerne i en sådan læsning. Læser man tragedien ud fra en rent historicistisk tilgang, kan tragediens virkningshistorie ikke komme i spil. Det bliver kun interessant at se på betydningen af den konkrete førsteopførelse.

Eftersom tragedierne også kan pege frem i deres virkningshistorie, bliver vi nødt til også at inddrage andre metodiske greb i dette arbejde.

På samme måde kan en tekstkritisk (nykritisk) eller biografisk læsning bidrage med andre sider af en fortolkning.

Der ligger i en historicistisk læsning også en fare i at læse tragedien ind i et athenskt publikums modtagelse ved f.eks. at læse tragedien som en politisk allegori. Publikum favnede et attisk, men også et panhelligt publikum og tragediens komplekse univers kan således ikke foldes ud i en enkelt konkret metodisk læsning.

Fagets metodepluralitet kommer derfor nødvendigvis i spil i læsningen af en attisk tragedie.

⁴ Hermeneutikken som ramme for en fortolkning.

Forløbet i enkeltmoduler

Forløbet foreslår inddragelse af visuelt materiale, der kan fastholde elevernes forståelse af en aktualisering, men også af et levende drama (fremfor en "flad" tekst).

[Blå tekst markerer mulige arbejdsspørgsmål til eleverne.](#)

Med en længere tekst kan mange elever drage fordel af fra starten at have nedenstående oversigt udleveret. Hver enkelt lektion kan kort starte op med en opsamling på sidste times fokus og dermed et par stikord, eleverne kan skrive ind i oversigten. Typisk kunne det være, hvilke karakterer, der er på scenen, hvilke temaer, der er i spil og hvilke nye informationer, publikum får. Til sidst vil eleverne udover deres noter til enkeltlektionerne have en oversigt med stikord, der højst må fylde to sider. Se f.eks. opsamling i modul 6.

Sofokles: Antigone (overs. Otto Steen Due)

Opført første gang i Dionysos-teatret i Athen i 440'erne f.v.t. Sofokles vandt førstepladsen

v. 1-99	Prologos (fortale)
v. 100-154	Parodos (korets indtogssang)
v. 155-331	1. Epeisodion (dialog mellem to korsange, en akt)
v. 332-375	1. Stasimon (korsang, egentlig det, som synges stående)
v. 376-581	2. Epeisodion
v. 582-625	2. Stasimon
v. 626-780	3. Epeisodion
v. 781-805	3. Stasimon
v. 806-882	Kommos I (klagesang: vekselsang mellem kor og person(er))
v. 883-928	4. Epeisodion
v. 929-943	Kommos II
v. 944-986	4. Stasimon
v. 988-1114	5. Epeisodion
v. 1115-1153	5. Stasimon
v. 1155-1256	6. Epeisodion
v. 1257-1352	Kommos III/Exodos (korets udmarch)

Det afgørende for et græsk drama, er ikke hvad, men hvorledes. Hvordan har digteren formet sit stof, hvordan har han behandlet det, så det viser nye sider af et kendt mytestof, og hvad vil korsangene bringe af refleksioner? Der er tale om en aktualiserende udformning af myten, der kan sammenlignes med den, som tragedien selv er genstand for i vor tid fra en digters, en teater- eller filminstruktørs side.

Modul 1: Attisk tragedie og den thebanske sagnkreds

Aktualisering:

Med afsæt i den læste introtekst (se ovenfor) og perspektivteksten kan eleverne åbne med bud på hvorfor det kan være relevant at læse "antik tragedie"? Hvordan kan det have en betydning i forhold til demokrati?

Lærerstyret intro til dramaets iscenesættelse og den historiske kontekst for dramaopførelsen. Konkurrence (*agon*) og iscenesættelse af en fælles fortælling i et levende drama. Mytens identitetsskabende karakter.

Elevarbejde med mytebaggrund (forslag til spørgsmål, men det afhænger af det materiale, man giver eleverne adgang til og af den introduktion, man som lærer giver):

Intro til Antigone af Sofokles

1. Hvad brugte grækerne tragedierne til?
2. Undersøg, hvem kong Ødipus var og hvordan han kom til magten (brug evt. nedenstående intro + www-sider)
3. Hvem var Antigone?
4. Hvem var tragedieforfatteren Sofokles og hvad var der særligt ved hans tragedier?
5. Hvornår og hvor er tragedien Antigone af Sofokles blevet opført første gang?
 - a. Hvilken polis?
 - b. Hvilken periode i den græske historie?
 - c. Hvad ved I om denne periode og begivenhederne i netop denne *polis*?
6. Hvad er en *prolog* i en antik græsk tragedie?
7. Hvad er *parodos* i en antik græsk tragedie?

TRE TRAGEDIER AF SOFOKLES
MED UDGANGSPUNKT
I SAGNKREDSSEN OM THEBEN.

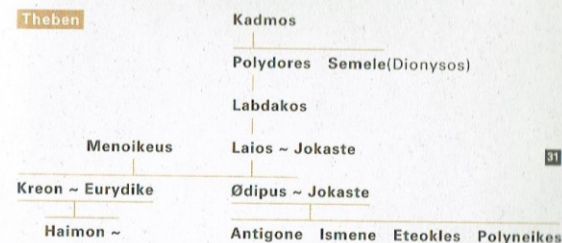
30

Historien om Antigones sidste tid er knyttet til sagnkredsen om Theben som gav stof til flere af de græske tragedier. Sofokles skrev tre tragedier med udgangspunkt i sagnkredsen: *Kong Ødipus*, *Antigone* og *Ødipus i Kolonos*. I *Kong Ødipus* (ca. 430 f. Kr.) fortælles forhistorien. Ødipus' forældre bliver spået at deres søn en dag vil dræbe sin fader og ægte sin moder. For at undgå den grumme skæbne sender Kong Laios den nyfødte Ødipus til en fjern egn hvor han vokser op uden kendskab til hverken sine sande forældre eller profetien. Som ung mand rejser han ud i verden og kommer en dag til en korsvej hvor han geråder i skænderi med en ældre mand om hvem der skal flytte sig for hvem. Det kommer til håndgemæng, og Ødipus slår manden ihjel. Hermed gør han uden at vide det første del af profetien til virkelighed, for den fremmede er Kong Laios, hans fader. Ødipus kommer til Theben, hvor han gifter sig med dronning Jokaste. Han opdager ikke at hun er enke efter den Kong Laios som Ødipus selv har slået ihjel, og altså er hans moder. Profetien er hermed gået i opfyldelse, men det ved Ødipus ikke. Årene går, og en dag kommer pesten til Theben.

Her begynder Sofokles' drama om Kong Ødipus. De hævnende guder rykker nærmere med pesten som tegn på at noget er helt galt, og Ødipus beslutter sig for at finde den synder der har påkaldt sig gudernes vrede og dermed udsat bystaten for fare. Efter at han i lang tid har kæstet om sig med anklager mod andre, må han indse at ingen anden end han selv er den skyldige i ulykkerne. I skam over sin skyld – og efter at katastrofen er blevet forstærket ved Jokastes selvmord – stikker han sine øjne ud.

Ødipus i Kolonos (406 f.Kr.) handler om Ødipus' sidste dage. Efter at have forladt Theben kommer han til Kolonos, en lille by i nærheden af Athen hvor han sammen med sine trofaste døtre Antigone og Ismene bliver taget vel imod af Kong Theseus. Vi hører om hans bitre opgør med sine rivaliserende sønner Polyneikes og Eteokles som nu kæmper om magten i Theben. I *Ødipus i Kolonos* understreges Ødipus' mangel på subjektiv skyld i de ulykker han har forvoldt, og da han dør, hentes han af guderne til et hæderfuldt evigt liv.

Begivenhederne i *Antigone* finder sted efter Ødipus' død. Som det fremgår af korsangen i begyndelsen af dramaet, udspilles der efter

31

Ødipus' afgivelse af magten en magtkamp mellem de to sønner Eteokles og Polyneikes. De skal i Ødipus' fravær dele tronen i Theben, men de rager uklar, og Polyneikes drager i landflygtighed i Argos hvorfra han vender tilbage med en hær for at erobre byen. Brødrene dræber hinanden i et slag som Aischylos, den ældste af de tre store tragediedigttere, fortæller om i *De syv mod Theben*. Herefter overtager Ødipus' svoger Kreon kongemagten. Han befaler at Polyneikes, der som den angribende part har udsat Theben for fare, ikke skal begraves i hellig jord, men ligge og rådne som fugls føde på jorden. Dette er situationen da Antigone og søsteren Ismene træder ind på scenen i første akt af *Antigone*.

(Citat fra Steen Beck, *Mesterværker*, 1999)

THEBEN Sagnet om Theben, den gamle mykenske kongestad i Bøotien, tager sin begyndelse i et fjernt land, Fønikien. Dérfra havde Zeus som tyr bortført kongedatteren *Europa*, som på Kreta blev stammoder til viise konger. Men hendes fader, den gamle kong *Agenor*, sørgede over sin mistede datter; man vidste, at hun var forsvundet over havet mod vest, og han befalede nu sine tre sønner at drage ud for at finde deres søster.

KADMOS – THEBENS GRUNDLÆGGER En af disse sønner hed *Kadmos* og blev grundlægger af Theben. Han gjorde alt for at finde den bortkomne, var både i Afrika og Asien, men selv ikke i det ganske Europa fandt han sin søster. Til sidst kom han til Delfi og spurgte oraklet dér. Svaret var gådefuldt, men alligevel ikke til at misforstå. Pytia sagde nemlig: "Følg koen med månens tegn". Og da Kadmos kom ud af helligdommen, stod der en ko med en blis på flankerne som en halvmåne. Kadmos fulgte den, indtil den blev træt og lagde sig ned; på det sted grundlagde Kadmos den by, der fik navnet Theben, en af de ældste byer i Grækenland, og til hvilken der knytter sig utallige sagn.

(Leo Hjortsø, *Græske guder og helte*, 1984)

Fra Teaterprogram ved opførelsen af *Antigone* på Aarhus Teater Scala 2002

Modul 2: Antigone - Prolog og Parodos

Prolog

Temaer:

Personkarakteristik med tekstbelæg af hhv. Antigone og Ismene (elevarbejde – på tavlen)

Temaer trækkes ud fra denne (elevudspil på tavle – forenkling af lærer)

Handlingen:

Med mytens baggrund vinkles tragediens handlingsunivers til ”en ny fortolkning” i den konkrete samtidige kontekst: søstrenes smerte, Antigones fortvivelse (kan illustreres visuelt med billeder af søstre fra forskellige opsætninger af stykket med en antydning af, at det jo er den historiske kontekst for opsætningen, der *framer* en fortolkning af situationen).

Faktuelle informationer, der angiver plottets centrale elementer

Til skildring af Antigones sindstilstand og en musisk tilgang med perspektiv kan inddrages det musikstykke, som blev anvendt i forbindelse med Odense Teaters opsætning af *Antigone* i 2011: Kate Bush: ”Running up that hill” (<https://www.youtube.com/watch?v=wp43OdtAAkM> – Odense Teaters trailer: <https://www.youtube.com/watch?v=v05AC4waeD4>)

Evt. billeder på nyere personer, der står fast og følger deres overbevisning om rigtigt og forkert i forhold til en fremherskende politik:

- Sophie Scholl – kontekstualisering - filmatisering
- Gandhi - kontekstualisering - filmatisering
- Mandela – kontekstualisering (det senere perspektiv kommer til at arbejde i denne kontekstuelle forståelse) – filmatisering

Hvad kan filmatisering i forhold til os/er? Hvorfor filmatiseres disse personers liv og handlinger? Hvad kan dramaet (dengang og nu)?

Pege frem med det, vil skal arbejde med – et klip fra Odense Teaters trailer til *Antigone* 2011: <https://www.youtube.com/watch?v=bTfTRbRpBas> (højpolitisk drama i en konkret historisk kontekst)

Parodos

Koret:

Hvem?

- Hvilken rolle i den mytiske kontekst?
- Hvilken rolle i den konkrete handlingssituation?

Perspektivering med billeder af koret i forskellige opsætninger – f.eks.:

- The National Theatre, *Antigone* 1983 (koret på kanten af scenen under hele stykket – trækker publikum ind som kor. Iklædt tøj fra Anden Verdenskrig)
- The National Theatre, *Antigone* 2012 (en østeuropæisk by efter en diktators fald – det hemmelige politi (se evt.: <https://www.youtube.com/watch?v=quLkooLxsO4>))
- Theatre Royal, Winchester, *Antigone* 2014 (bevidst castet sorte skuespillere) – se evt. <https://www.theatreroyalwinchester.co.uk/qa-antigone/>
- Odense Teater, *Antigone* 2011 (tjenestefolk og partisoldater – vær opmærksom på ”øjnene på hænderne” – spil på se/vide (*oida*))
- Aarhus Teater, *Antigone* 2002 (rockbandet Baal)

Handling:

Thebens ældsteråds glæde over sejren over en fjende – nedslag i teksten (lærerstyret kort gennemgang)

- Den mytiske baggrundshistorie – den traditionelle fortælling (sat op i forhold til den nye fortolkning hos Sofokles)
- Dramatisk kontrast mellem søstrenes sorg og korets/befolkningens glæde klar til fest og fejring

Perspektivering på sindstilstand med "Morgen på Atlantis" fra musicalen *Atlantis* (Johnny Jørgensen)

(<https://www.youtube.com/watch?v=IK6DDRdYoO4>)

Modul 3: Antigone – Kreons politiske program

Kort intro til retorik:

Talens dele

- Indledning
 - Captatio benevolentia (hvorfor skal man lytte?)
- Fortælling

- Program/baggrund for argumentation
- Argumentation
 - Konkretisering af program/eksempler
- Afslutning
 - Hvad følger af godtagelse af argumenter

Appelformer, dikotomier....

Handling:

Kreon på scenen – varsles af korføreren: den nye hersker – hvilket program har han mon for landet?

Elevarbejde med Kreons tiltrædelsestale (v. 162-210) – Kreons program/teori

1. Find de enkelte retoriske dele i talen (husk at angive vers)
2. Angiv med citater hvilket indhold de enkelte dele i talen har (husk at angive vers)
3. Hvilke virkemidler anvender Kreon (appelformer, sprog/ord...)
4. Hvad viser Kreons tiltrædelsestale os om Kreon og hans synspunkter?

Visualisering og perspektivering:

Kreon i opsætninger af Antigone:

- The National Theatre, Antigone 2012 (Kreon som en moderne politiker – måske lidt for ivrig ny diktator fokuseret på at få magt)
- Odense Teater, Antigone 2011 (Kreon som den moderne politiker/diktator)
- The Slovak National Theatre, Bratislava, *Antigone* 2019 (Kreon som autoritær og korrump magthaver)

Kreon i en nutidig medieflade:

- Hosni Mubarak februar 2011: <http://jyllands-posten.dk/international/ECE4429691/se-mubaraks-tale-til-folket/>

- Vladimir Putin Nytårstale 2014/15: <http://www.b.dk/globalt/vladimir-putin-traekker-nye-graenser> ("Kærligheden til ens fædreland er en af de stærkeste og mest opløftende følelser. Den blev manifesteret i den brede og broderlige støtte til befolkningerne på Krim og Sevastopol, da de resolut besluttede sig for at vende hjem.")
- Donald Trump, Indsættelsestale den 21. januar 2017 ("We, the citizens of America, are now joined in a great national effort to rebuild our country and to restore its promise for all of our people.")

Koret v. 211-214

Hvad siger koret hér? Og hvorfor?

Elevarbejde: Kreon og Vagten (v. 223-331) - teori og praksis

1. Hvad fortæller vagten (v. 223-277)?
2. Hvad viser dialogen mellem Kreon og vagten om Kreon?
3. Hvordan skal vi forstå korets kommentarer v. 278-79?

"Jeg føler, herre konge, at det her måske er noget som en gud har villet og iværksat."
4. Hvordan reagerer Kreon på dette (v. 280-314)?
5. Beskriv, hvad "Stichomythien" mellem vagten og Kreon fortæller os som publikum (v. 315-323)
 - Hvilket centralt begreb bliver sat i spil i forhold til tematikken i tragedien?
 - Hvordan opfatter I vagtens kommentar i v. 323?

"Av!

Hvor fælt at tro at vide hvad man ikke ved!"

1. stasimon - Menneskets civilisatoriske bedrifter og begrænsninger

Tavlegennemgang:

"Stort som meget i verden er,

intet er dog så *stort* som menneskers slægt."

”Stort” = *δεινα*: underfuldt, ærefuldt, dygtig, magtfuldt, frygtfuldt, forfærdeligt (dobbeltbetydning)

Strofe 1	Antistrofe 1	Strofe 2	Antistrofe 2
Magt over: hav og jord	Magt over: fugle, vilde dyr, fisk, bukken, hesten, tyren	Har lært: Tale, tanke, danne samfund, værn mod vejr og vind, værn mod sygdom	Kan bruges til godt og ondt Men hvad er godt og ondt? -lovens bud -som guderne vil

Fremskridt og civilisatoriske bedrifter er i sig selv amoralske - de kan bruges til godt og ondt. Hvordan afgør man så, hvad der er godt og ondt???

Vagten: ” Av, hvor fælt at tro at vide hvad man ikke ved!” (v. 323)

Hvem ved, hvad der er rigtigt og forkert? Antigone eller Kreon???

Se: <https://www.youtube.com/watch?v=gtcZ7WIsKXs&nohtml5=False> (Danced performance of Sophocles' Ode to Man, a chorus from the Antigone. Choreographed by Miriam Rother, based on images of the human figure in ancient vase painting and statuary. Recitation in Ancient Greek directed by A. P. David, according to the new theory of the Greek accent.)

Modul 4: Antigone – konfrontationer mellem modpoler

Tavle:

2. epeisodion (v. 376-581)

I prologen fik vi tegnet billedet af Antigone. I 1. epeisodion mødte vi Kreon. Nu skal de to endelig stilles over for hinanden i direkte konfrontation.

Kreon og koret har haft en forestilling om, at forbryderen bag begravelsen af Polyneikes er en skummel mandlig lovbrøder (v. 284ff. Særligt v. 288). Rent dramatisk trækkes de ud af denne forestilling da Antigone føres ind af vagterne... . (forestilling >< virkelighed)

2. epeisodion kan opdeles i tre hoveddele:

1. Kor, vagten og Kreon (v. 376-440) forestilling >< virkelighed

2. Kreon og Antigone (v. 441-535)	konfrontation mellem Kreon og Antigone
3. Antigone og Ismene (536-581)	handling >< ord (erga >< logos)

Elevarbejde med følgende spørgsmål (indsæt gerne billeder/stills fra forskellige opsætninger af Antigone til illustration og refleksion):

- Beskriv vagtens reaktion på at skulle overbringe nyheden om tilfangetagelsen af forbryderen til Kreon
- Hvad fortæller det om vagtposten, da han til slut konkluderer:

"For mig var det jo rart, men også ganske trist.

For selv slippe af en klemme er jo rarest,

at sætte folk som man kan li, i klemmen trist.

I den slags sager må man jo prioritere

og øverst sætte man da så sit eget liv." (v. 435-440)

Kreon giver Antigone tre muligheder for at krybe udenom og redde sig selv og Kreon:

"Erklærer du dig skyldig eller nægter alt?" (v. 442)

"Og du! Fortæl mig kort og klart og uden omsvøb:

Du vidste dog vel ikke det var strengt forbudt?" (v. 446-7)

"Hvor understår du dig da i at bryde det?" (v. 449)

- Hvad fortæller Kreons spørgsmål om hans situation? Og hvad fortæller Antigones svar om hende? Kan I relatere Antigones svar til vagtens udtalelse (v. 435-440)?
- Lav en karakteristik af hhv. Kreon og Antigone (v. 441-525)
- Hvordan forholder de sig hver især til "lovene": Byens love/nomos, Gudernes love/themis, Kreons dekret?
- Hvad fortæller Antigones afvisning af Ismene om Antigones ven/fjende-billede? Og adskiller hun sig fra Kreon på dette punkt?

2. Stasimon (v. 582-625)

Koret har tidligere udtalt:

"Jeg føler, herre konge, at det her måske

Er noget som en gud har villet og iværksat." (v. 278-279)

Nu taler de om "gudens straf" (v. 584), "forblindelse" (v. 585), "forsyndelse" (v. 595) og siger:

"Hvad der sker, hvad der skal ske og er sket,

lyder den lov: kun stakkede stunder

i menneskers liv

går hen uden brøde og straf." (v. 611-614)

og

"og berømt er vismandens lære:

at forveksle det onde med ædelt

sker for den mand som guder vil ramme.

Kun lidt af vort liv

går hen uden brøde og straf." (v. 620-625)

- Hvad synger koret om? Og hvem rammer de med deres ord?
- Hvilket spørgsmål er egentlig på spil i korets replikker? Hvilket spørgsmål vil Sofokles have publikum til at stille?

Modul 5: Antigone – Opgøret mellem Kreon og Haimon og heltindens exit

Elevarbejde med 3. epeisodion + 3. stasimon – eleverne udfylder løbende på tavlen og der samles op. Følgende arbejdsspørgsmål:

3. epeisodion (v. 626-780)

Opgøret mellem Kreon og Haimon

Koret indleder Haimons komme med et åbent spørgsmål:

"Er han vred

over det, der skal blive Antigones lod,

og forbitret af brudesengstab?" (v. 628-630)

Dette spørgsmål spejles efter opgøret mellem Kreon og Haimon i konklusionen:

*"Der løb han, herre konge, i vrede hastigt bort,
En smerte i så ungt et sind er uheldsvangert." (v. 766-767)*

Tilbage står spørgsmålet, hvad han blev så vred over. Dette vil diskussionen mellem far og søn eventuelt kunne kaste lys over.

- I arbejdet med Kreons tale/*rhexis* (v. 639-680), Haimons tale/*rhexis* (v. 683-723) og stichomythien mellem de to skal I opstille deres forståelse af følgende temaer:

SLÆGT & HJEM (GENOS & OIKOS)

STAT (POLIS)

ANTIGONE

FORSTAND/VISDOM

RET OG URET (jf. 1. stasimon)

- Hvad er Haimon vred over? Og hvordan konfronterer han Kreon med dette?

3. stasimon (781-805)

3. stasimon er korsangen om Eros' almagt og Eros' mange vildveje, der fører ud i uoverskuelige situationer.

- Var det Eros (kærligheden), der styrede Haimons vrede?
- Hvem har fremprovokeret, at gudernes magt manifesteres? Hvem rammer korsangen egentlig?
- Hvor ligger korets sympati?

Opsamling - se evt. https://www.youtube.com/watch?v=QFT_w7RTsnM (visualiserer bl.a. metrums dramatiske udfoldelse)

Elevarbejde med kommos, 4. epeisodion, kommos og 4. stasimon (4. stasimon didaktiseret) – heltindens exit. Følgende spørgsmål:

Sofokles, Antigone – heltindens exit

Kommos (v. 806-882)

Antigone føres ind på scenen – på vej til sin grav. Hun taler til Thebens borgere med en videreførelse af korets metafor om *”at Antigone går til et kammer at sove sig ind i sin død”* (v. 805) – *”kun døden selv forenes jeg med som Acherons brud”* (v. 815) og fortsætter:

”Ak, min by og dens rige mænd!

Ak, Dirkes kilder og Thebens lunde!

Jeg har ikke andre. I skal bevidne

hvor ubegrædt, uden en ven og forladt

jeg ved et dekret er dømt til at gå

til et fængsel der bliver til en levendes grav.

Ak, ve mig, jeg arme!

Forvist som død fra ligenes land,

fra de levendes rige og fra de dødes” (v. 843-52)

- Hvad mener Antigone med disse ord?

Trods korets sympati, kan det ikke frikende Antigone for skyld. *”Ikke fældet af sot og ej heller af sværd, har du selv truffet valget og går til de døde alene af menneskers børn.”* (v. 820ff)

Det er jo hende selv, der har brudt loven (*”Du gik til det yderste i din trods...”* (v. 853)) – hendes egen vilje (*”Du har ved din selvtægt voldt din død”* (v. 875)), der har ført til hendes straf.

4. epeisodion (v. 883-928)

Med Kreons entré skal handlingen i gang og Antigone føres til graven. Hun får sin sidste store tale (rhesis) v. 891-928.

- Hvem taler Antigone til?
- Hvor finder hun trøst i al sorgen?
- Hvad er hendes primære budskab i talen?

Kommos II (v. 929-943)

Et kort Kommos-formet afsnit følger 4. epeisodion – koret sætter ord på ordren for hendes skæbne og det bekræftes af Kreon. Antigone føres nu ud til sin grav, men får fyret en afskedsalut af til Theben, fædrene, guderne og koret inden sin exit fra stykket:

*"Mine forfædres by, du mit Theben, mit land!
 Og I guder der skabte vor slægt!
 Det er nu jeg skal bort, det er slut og forbi.
 Ak, Thebanernes adel og råd!
 Så betragt da den sidste af kongeligt blod
 hvordan hun behandles af hvem
 for at gøre sin pligt imod guder og slægt"* (v. 937-43)

- Hvordan vil I karakterisere Antigone da hun forlader stykket?
- Hvilket spørgsmål lader hun mere eller mindre direkte hænge i luften?

4. stasimon (v. 944-986)

Koret mindes flere fortilfælde fra myterne om levende indespærring. Gennem hele korsangen er temaet: Skæbnen (*Moirai*).

Strofe 1 Parallel på Antigone

Danaë: bytte himlens lys med et fængsels rum.

-en prinsesse, der ikke er immun for skæbnens magt.

-en kvinde, der er offer for skæbnen.

Antistr. 1 Parallel på Kreon

Lykurgos: fængsel af sten for sin bidske hån mod gud Dionysos og blev lænket i en klippekluft.

-gik mod de guddommelige kræfter

-vanvid, forsøgte at slå kvinder som var i gudens magt.

⇒ Kreon i scenen med Haemon: v.755 Kreon som vanvittig – går mod guderne og vil senere forstå sin forbrydelse.

Strofe 2 Parallel på Kreon

Fineus: Fineudiderne, sønner af Kleopatra (datter af Boreas og Erechtheus): thrakisk myte – sønner blindes af stedmor Idaia (Σ sønnerne spærret inde i en klippehule/grav).

Antistr. 2 Parallel på Antigone

Kleopatra: gudedatter, mistede friheden til at glide bevinget gennem luften/over himlen. – moirerne handler overfor hende: hun ligger under for skæbnen.

Erechtheus: link til Athen.

Ringkomposition: strofe 1 + modstrofe 2: kvinder ofre for skæbnen – referencer til

Antigone. Mellem: mandlige ofre – møntet på Kreon!

Moira indevarsler Teiresias' komme – seer, spåmand og talsmand for guddommelige magter!

Modul 6: Antigone – Kreons valg?

Oversigt over tragedien indtil nu – lærerstyret tavle-undervisning med elevinput

Prolog: Antigone > Ismene (søstrenes sorg – eksposition + temaer)

Temaer: Themis/Nomos

Genos/polis

Fysis/nomos

Erga/logos

Parodos: Folkets glæde som kontrast til søstrenes tragedie

1.Episodion: Kreon og vagten: Kreon som tyrann i demokratisk forklædning

-vagten: " *hvor fælt at tro at **vide** hvad man ikke ved*" (v. 323)

1.Stasimon: Mennesket kan fejle – **viden** om ret og uret/moral – god og slet brug af menneskelig kunnen

2.Episodion: Antigone > Kreon – konfrontationen

-Antigone mener, at folket er med hende men bange

-**viden**

2.Stasimon: Forbandelsen i slægten – hybris/nemesis, **viden** om gudernes straf

-på overfladen rammer den Antigone, i dybden Kreon

-”og berømt er vismandens lære:

At forveksle det onde med ædelt

Sker for den mand som guderne vil ramme.” (v. 620-23)

-viden/ikke viden, ondt/ædelt

3.Episodion: Kreon >< Haimon – på egne præmisser

-Haimon bekræfter, at folket er med Antigone, men bange

-Kreon konfronteres med sin fejl af familien på egne præmisser

”Lås dig da ikke fast i den ensidighed at du og du alene forstår hvad der er rigtigt.” (v. 705-6)

3.Stasimon: Eros og Eros’ almagt – viden om gudernes magt/forståelse af gudernes magt

Kommos I: Antigone alene? (846ff) – genoptaget fra 2.episodion + 3.episodion

Antigone selv truffet et valg (821, 875)

4.Episodion: Theodike?

Kommos II: Antigone til sin grav – theodike??? Gudernes retfærdighed?

4.Stasimon: Skæbnens vilje

-indevarsler Teiresias’ komme (skæbne/viden) – repræsentanten for viden og guderne

Elevarbejde med Teiresias i 5. episodion og didaktisering af 5. stasimon med følgende spørgsmål:

5. Episodion (v. 988-1114)

Thebens gamle seer og spåmand Teiresias føres ind. Han er blind, men indleder med:

”To øjne ser for fire. Den blinde kan kun gå

i fald han har en anden der leder ham på vejen.” (v.989f)

- Hvad hentydes der til i denne intro?

Kreon er villig til at lytte til hvad Teiresias har på sinde – og Teiresias holder en længere tale (rhesis), hvor han forsøger at forklare sit erinde (v. 998-1032)

- Hvad er det iflg. Teiresias, der er galt?
- Hvordan reagerer Kreon?
- Opstil argumenterne fra hhv. Kreon og Teiresias i den efterfølgende stichomythi.

Teiresias bliver provokeret til at afsløre sin viden for Kreon i en lang tale (rhesis v. 1064-1090).

- Redegør for talens hovedpunkter
- Dette er en afsløring, der fører til at Kreon må erkende sin fejl – hvad kalder man dette punkt i en tragedie?

5. Stasimon (v. 1115-1153)

Bøn om redning fra de overhængende ulykker, rettet til Thebens særlige skytsgud Dionysos.

Hymne (sprog og tema for hymner) til Dionysos – koret udtrykker glæde over skiftet hos kongen. Skønt sent må alt endnu kunne lykkes med gudens hjælp.

Hvis bare guden viste sig (*epifani*) og frelse Theben for sygdom (*miasma*), der ligger over hele folket.

Næsten ekstatisk håb og tro på at alt vil ende godt. Bygger op til den ultimative tragedie – løfter publikums opmærksomhed på menneskelig uvidenhed i forhold til menneskelige vilkår + emfase på fald og nedbrydelse af menneskelig tro og håb.

Lige nu forføres publikum i glædesdans trods viden om at Teiresias' spådom vil blive opfyldt. Der er en blanding af bekymring og håb.

Strofe 1 mange navne, mange kulter, mange aspekter – Theben først og sidst.

Italien og Eleusis => Athen

Ingen lys, farve – tid på dagen.

Ingen bevægelse.

Modstr. 1 bevægelsen begynder

Nymfer i dans, Delfi, nat (faklernes skær)

Dionysos i bevægelse fra Nysa til Theben.

Strofe 2 bøn om renselse – nærmer sig, er nær.

Modstr. 2 klimaks: bøn, hyldet som leder af stjernernes dans – stjerner der ånder ild (epitet for fjendtlighed)

Reelt er dette en bøn om helbredelse for vanvid hos vanviddets gud => IRONI

Opsamling på spørgsmål med visualisering fra opsætninger af Antigone – f.eks.:

Teiresias:

- 1996 Fortolkning, hvor scenen er sat i Sarajevo i 1990'erne og Teiresias er en imam (<https://www.youtube.com/watch?v=SqnUtxXowwc>)
- Classical Theatre of Harlem, *Antigone* 2018
- Odense teater, *Antigone* 2011
- National Theatre, *Antigone* 2012

5.Episodion: Kreon >< Teiresias

-Kreon konfronteres med sin fejl af en repræsentant for guderne og for visdom

5. Stasimon: Bøn om redning fra de overhængende ulykker, rettet til Thebens særlige skytsgud Dionysos.

- en bøn om helbredelse for vanvid hos vanviddets gud => IRONI

Kreon som leder i praksis:

- lytter ikke til vagten/koret (folket) 1. ep.
- lytter ikke til Antigone (slægt/fjenden?) 2. ep.
- lytter ikke til Haimon (slægt) 3. ep.
- Konfronteret af Teiresias (præsten) 5. ep.

Kreons valg...?

Handling – eleverne på banen – hvad sker der konkret – oversigt over afslutningen af tragedien?

Budbringerberetning og dennes rolle i tragedien

Se evt.: <https://www.youtube.com/watch?v=JzmZceG6eoo> (Kreon og Haimon i opsætning på The National Theatre 2012 – politisering og budbringerberetning)

6. Epeisodion: Budbringerberetning

-lykke i livet? Held og uheld

-melde om død. Og levende som bærer skylden for den. (v. 1073)

-Haimon død – selvmord!

(begravelse af Polyneikes, Antigone hængt sig selv, Haimon ulykkelig – angreb Kreon, dræbte

sig selv)

”Nu ligger lig ved lig” (v. 1240)

Eurydike lytter og går

Kommos III: Kreon ankommer med Haimons lig

Eurydike død – selvmord

Kor: *"Allermest af vor lykke, vort held er forstand
og besindig respekt for de eviges lov.
De hovmodiges vældige ord får en straf
der i vælde er værre og lærer dem sent
når de ældes, måske, at de tænker sig om." (v. 1347-1352)*

Modul 7: Antigone – fortolkning

Elevarbejde med følgende spørgsmål:

Antigone af Sofokles - Fortolkning

- Lav en karakteristik af hhv. Antigone og Kreon som karakterer gennem hele tragedien
 - Med særligt fokus på tragediens temaer:
 - Themis/Nomos
 - Slægt (genos) og hjem (oikos)/stat (polis)
 - Erga/Logos
 - Fysis/Nomos
- Hvorfor er Kreon "Skyldig"?
 - -i hvad?
 - -hvilken straf følger?
- Er Antigone "Skyldig"?
 - -i hvad?
 - -hvilken straf følger?

- Hvem er hovedpersonen i dramaet og hvorfor?
- Hvori består tragedien eller det tragiske?
- Hvordan skal vi forstå tragediens gentagende fokus på menneskelig visdom og den menneskelige civilisationsproces? (husk 1. stasimon (*to phronein*: intellektualisering af etik) og se følgende citater om visdom for inspiration)
- Hvordan står temaet om visdom i forhold til tragediens forståelse af retfærdighed?
- Er guderne retfærdige ifølge Sofokles' tragedie "Antigone" (*theodike*)?
- Hvad fortæller tragedien *Antigone* os om den samtid, den blev opført i?
- Hvad fortæller tragedien *Antigone* os i dag? Hvorfor læser vi den fortsat?

Visdom – ikke udtømmende...

I 1. episodion sagde vagten:

"Av!

Hvor fælt at tro at vide hvad man ikke ved!" (v. 323-324)

1.stasimon:

VIGTIG!!!

Antigone påpegede i 2. episodion:

"Og om jeg handler tåbeligt for dig at se,

Bliver nok den ene tåbe kaldt tåbe af den anden!" (v.469-470)

Haimon siger i 3. episodion:

"Det gør jeg, far. Så sandt din dømmekraft er god

Og viser mig den rette vej, da står jeg bag dig.

Mit eget ønske om at ægte nogen brud

Må vige for hvad du kan vise mig er godt." (v. 635-638)

Og

"Ja far, af alle guders gaver er fornuften

bestemt den højeste værdi for mennesker.

Og påstå at du ikke har ret i hvad du siger,

det være fjernt fra mig at ville og formå.

Men andres syn på sagen kan dog ha noget for sig.” (v. 683-687)

”Lås dig da ikke fast i den ensidighed at du og du alene forstår hvad der er rigtigt.” (v. 705-6)

Teiresias kommer ind i 5. epeisodion:

”To øjne ser for fire. Den blinde kan kun gå

lfald han har en anden der leder ham på vejen.” (v. 989-990)

”Besind dig da, min søn! Det er jo fælles kår

for alle mennesker at kunne gøre fejlgreb.

Men den det hænder, bliver dog ingen lumpen lus

ved når han har trådt fejl, at ændre sin beslutning

med smidighed og ikke stædigt stå på sit.

At tro sig ufejlbarlig gir ingen konduite.” (v. 1023-1028)

”Ak!

Hvor få i verden ved og tænker rigtig over-

...

-at langt det bedste eje i livet er fornuften!” (v. 1048 + 1050)

I 6. epeisodion siger budet:

”Nu ligger lig ved lig. Så blev han dog formælet,

Til sidst forenet med sin brud i dødens grav

Og har bevist for alle at værst af alle onder

Der rammer nogen mand, er stædig uforstand.” (v. 1240-1243)

Koret afslutter tragedien med:

”Allermest af vor lykke, vort held er forstand

Og besindig respekt for de eviges lov.

De hovmodiges vældige ord får en straf

Der i vælde er værre og lærer dem sent

Når de ældes, måske, at de tænker sig om.” (v. 1348-1352)

Modul 8: Antigone – perspektivering

Perspektivtekster:

Uddrag af Athol Fugard, *The Island* 1973. Fra *Township Plays*. Oxford University Press 2000.

To uddrag oversat af Lene Ipsen (det ene uddrag kan anvendes i undervisning og den anden til eksamen som perspektiv-tekst) – se sidst i dokumentet.

Til inspiration

Barker, Derek Wai Ming: *Tragedy and citizenship: conflict, reconciliation, and democracy from Haemon to Hegel*. 2009. ([Tragedy and citizenship \[electronic resource\]: conflict, reconciliation, and democracy from Haemon to Hegel](#))

Calvino, Italo: "Why Read the Classics". 1989 (<https://whumspring2010.files.wordpress.com/2010/03/calvino.pdf>)

Carter, D.M. (ed.): *Why Athens? A Reappraisal of Tragic Politics*. Oxford University Press 2011

Dahl, Christian: *Tragedie og bystat. Om fællesskab og konflikt i Athens dramatiske kultur*. Museum Tusulanums Forlag 2010 (tematisk læsning af Antigone s. 173-231)

Greek Tragedy at The National Theatre: <https://artsandculture.google.com/exhibit/wRnCOfJ0>

Kitzinger, Rachel: *The choruses of Sophokles' Antigone and Philoktetes: a dance of words*. 2008 ([The choruses of Sophokles' Antigone and Philoktetes \[electronic resource\]: a dance of words](#))

Landauer, Matthew: "Democratic Theory and the Athenian Public Sphere" i *Polis* nr. 33 (2016) 31-51

Mee, Erin B. & H.P. Foley (eds.): *Antigone on the contemporary world stage*. 2011 ([Antigone on the contemporary world stage \[electronic resource\]](#))

Odense Teaters opsætning af Antigone 2011 – skolemateriale: <file:///C:/Users/lppel/Downloads/Opkrift%20SkolematerialeAntigone.pdf>

Robert, William: *Revivals of Antigone*. 2015 ([Revivals of Antigone \[electronic resource\]](#))

Stuttard, David (ed.): *Looking at Antigone*. London 2017

Perspektivmuligheder:

Henriksen, Hans: "Vi fodres med kulturel fastfood, men går glip af intellektuel næring". Kronik på Altinget den 14. november 2018 <https://www.altinget.dk/artikel/teaterdirektoer-vi-fodres-med-kulturel-fastfood-mens-den-intellektuelle-naering-marginaliseres>

Henriksen, Hans: "Staten bør støtte den scenekunst, der har demokratisk værdi". *Information* den 6. juni 2018 <https://www.information.dk/debat/2018/06/staten-boer-stoette-scenekunst-demokratisk-vaerdi>

Evt. vælg en af artiklerne som eksamensperspektiv.

Heaney, Seamus: *The Burial at Thebes* 2004

Jean Anouilh: *Antigone* 1944

Ibsen, Henrik: *Et dukkehjem*. 1879

Athol Fugard: *The Island* 1973

Øen

Athol Fugard, John Kani & Winston Ntshona, *The Island*, 1973 (opr. Titel: *Die Hodoshe Span* = Hodoshe's arbejdsteam)

(Overs. af Lene Ipsen efter *The Township Plays*. Ed. and introduction Dennis Walder. Oxford UP, 1993, reissued 2000.)

Intro

Øen er et drama, der udspiller sig under Apartheidregimet⁵ i Sydafrika, hvor sorte og hvide var adskilt og de sorte ikke havde rettigheder. På øen Robben Island afsonede størstedelen af dømte politiske sorte fanger - deriblandt Sydafrikas senere præsident og Nobelprisvinder Nelson Mandela (fængslet i 27 år). Titlen er en direkte reference til Robben Island.

Stykket er inspireret af virkelige hændelser. Scenen er sat i et unavngivet fængsel på øen Robben Island. To cellekammerater, Winston og John, bruger deres dage på straffearbejde i et stenbrud og deres aftener til at øve deres opsætning af Sofokles' *Antigone* for deres medfanger og vagterne i fængslet. De refererer flere gange til Hodoshe, der er slang for den ledende vagt i fængslet.

Øen udforsker parallellerne mellem Antigones situation og de sorte politiske fanger i fængslet.

Stykket blev første gang opført i 1973 i Cape Town og efterfølgende i London. I 1974 spillede det på Broadway.

⁵ Apartheid betyder separatisme på afrikaans. Det var et system til racefordeling i Sydafrika fra 1948 til de indledende forhandlinger om ophævelse i 1990-1993, der resulterede i demokratiske valg fra 1994. Under apartheid blev mennesker klassificeret i racegrupper og adskilt fra hinanden med magt. Rettigheder blev efterfølgende tildelt ud fra den gruppe, man tilhørte – bl.a. tilladelser til bolig, undervisning, læger og andre offentlige ydelser. Den hvide magtelite nød alle privilegierne, mens de sorte ingen rettigheder havde.

The Island, Scene 2 (s. 207-212)

I cellen. John er skjult under et tæppe. Winston er ved at tage Antigone-parykken og falske bryster på.

John: Okay?

Winston: [Stadig travlt beskæftiget]

Nej.

John: Okay?

Winston: Nej.

John: Okay?

Winston: Nej.

[Pause]

John: Okay?

[Winston er klar. Han venter. John løfter langsomt tæppet og kigger. Han kan ikke tro sine øjne. Winston er et morsomt skue. Johns forundring skifter til latter, der langsomt bygger op. Han slår på cellevæggen.]

Hey, Norman. Norman! Ryk herover. Jeg har det lige her. Fisse!

[John påbegynder en ophøjende iscenesættelse af Winstons Antigone. Han kredser om "hende" i beundring, beføler hendes bryster, går arm i arm med hende ned ad Main Street, bryder sammen af grin mellem hver tur. Han sætter trumf på ved at smide sine bukser.]
Speedy Gonzales! Nu kommer jeg!

[Den sidste joke er for meget for Winston, der har udholdt hele denne optræden med en voksende undertrykt vrede. Han river parykken og brysterne af, kaster dem på gulvet og styrter over til vandspanden, hvor han begynder at skrubbe sig ren.]

Winston: Det er slut! Jeg gør det ikke. Tag din Antigone og stik den op i røven!

John: [Forsøger at få kontrol over latteren]

Vent, mand. Vent ...

[Han begynder at grine igen.]

Winston: Der er ikke noget at vente på, min ven. Jeg gør det ikke.

John: Åh, kom nu Winston!

Winston: Du kan grine alt det, du vil, min ven, men lad os få en ting på det rene, jeg spiller ikke Antigone. Skulle du ønske at vide hvorfor ... jeg er en mand, ikke en skide kvinde.

John: Hvornår har jeg sagt andet?

Winston: Hvad grinede du ad?
John: Jeg griner ikke nu.
Winston: Hvad gør du så? Græder?
[Endnu et latterudbrud fra John]
Se nu igen – mere latter! Shit mand, vil du have jeg skal gå ud i morgen aften og gøre mig selv fuldstændig til grin? Tror du ikke jeg ved, hvad der vil ske bagefter? Hver gang jeg løber til stenbrudet ... ”ha, ha ... Her kommer Antigone! ... Hjælp den stakkels dame! ...” Til helvede med din Antigone!
John: Jeg grinede ikke ad dig.
Winston: Hvem så? Hvem var der ellers hér, som havde klædt sig ud som en dame og gjort sig selv til grin?
John: [prøver nu ihærdigt at berolige den anden]
Okay Winston, Okay! Jeg griner ikke mere.
Winston: Til helvede med, hvad du siger.
John: Hør nu, Winston, forsøg at forstå, mand ... dette er teater.
Winston: Kalder du det at grine ad mig for teater? Så til helvede med dit teater!
John: Winston, prøv nu lige at høre, hvad jeg siger.
Winston: Nej! Hør på dette, bror, ... jeg spiller ikke din Antigone! Jeg ville hellere løbe hele dagen for Hodoshe. Der ved jeg i det mindste, hvor jeg står. Det eneste, han vil, er at gøre mig til en ”dreng” ... ikke en skide kvinde.
John: Okay, okay...
Winston: Der er ikke noget, du kan sige...
John: [Råber den anden ned]
Vil du så for fanden da lytte!
Winston: [Kaster vaskekluden hårdt ned.]
Okay, jeg lytter.

-----s. 209-----

John: Det er rigtigt, at jeg grinede. Ja, jeg grinede. Men kan jeg forklare dig, hvorfor jeg grinede? Jeg forberedte dig på ... sceneskræk! Tror du ikke, jeg ved, hvad jeg gør i denne celle? Dette er forberedelse på sceneskræk! Jeg kender de røvhuller derude. Når du står foran dem, så griner de – ha ha – de griner. Men husk, min bror, ingen griner for evigt. Der vil komme en

dag, hvor deres latter vil ophøre, og den dag vil vores Antigone slå dem med sine ord.

Winston: Du er en dagdrømmer John. Få dog ind i dit hoved, at jeg ikke vil spille Antigone – så enkelt kan det siges.

John: [Forstår for første gang, at Winston skal behandles med nænsomhed.]
Hey Winston! Hold fast mand! Der er kun én dag tilbage! De har givet os den bedste placering i programmet. Vi afslutter showet. Du kan ikke bakke ud nu.

Winston: Tror du ikke jeg kan? Bare vent og se

John: Winston! Ønsker du, at jeg skal komme i fedtefadet? Er det dét, du ønsker?

Winston: OK – jeg bliver.

John: [Glad over sin lette sejr]
Sådan skal det lyde!

Winston: [Samler paryk og falske bryster op fra gulvet og slynger dem i hænderne på John.]
Hér er Antigone! Tag patter og hår og spil Antigone. Jeg spiller Kreon. Forstår du, hvad jeg siger? Tag disse to patter ... jeg beholder mine nosser og spiller Kreon.
[Vender ryggen til en måbende John, fisker et cigaretskod og tændstikker frem fra under vandspanden og sætter sig med en smøg.]

John: [Efter måbende tavshed]
Du klarer det ikke! Jeg overvejede det allerede for flere dage siden. Det er for sent for dig at lære Kreons replikker.

Winston: Beklager, men det er bare ærgerligt. Jeg spiller ikke Antigone.

John: [John er nu rasende. Efter et øjeblik tøven tager han parykken og de falske bryster på og konfronterer Winston]
Se på mig! Grin!
[Winston forsøger, men latteren bliver anstrengt og dør ud]
Kom nu!
[pause]
Kom nu, grin! Hvorfor stoppede du? Skal jeg virkelig forklare dig hvorfor?
Fordi bag alt det her gejl står jeg – og du ved at det er mig. Tror du ikke, at røvhullerne derude vil vide, at det er dig? Ja, de vil grine. Men hvem bekymrer sig om det – så længe de griner i starten og lytter til slut. Det er det eneste vi ønsker, at de gør – lytter til slut.

Winston: Jeg er ligeglad John. Jeg spiller ikke Antigone.

John: Winston, nu er du bare på tværs – du lovede...

Winston: Til helvede med det. Så sent som i går aftes fortæller du mig, at denne Antigone er en skide

... hvad kaldte du den ... myte! En græsk en. Det lort har aldrig fundet sted – det er ikke en gang historie. Hør min ven, jeg har ikke tid til det her lort. Fuck myter.

Jeg? Jeg lever mit liv hér. Jeg ved, hvorfor jeg er her, og dét er historie – ikke myter. Jeg havde min snak med magistraten i Cradock og nu er jeg hér. Din Antigone er for børn.

John: Winston, dét er Hodoshe, der taler!

Winston: Til helvede med det også!

John: Hodoshes ord, Winston! Det er det, han altid går rundt og siger. Hvad han ønsker, vi skal sige gennem hele livet. Vores overbevisninger, vores idealer ... det er det, han kalder dem ... for børn. Hør lige, bror ... nok er nok. Ingen skal afholde mig fra at opføre Antigone...
[De to mænd går pludselig fra hinanden, smider bukserne og står med ansigtet mod muren og armene strakt ud. Hodoshe kalder på John.]

Javel!

[John trækker bukserne op og forlader cellen. Efter han er gået, trækker Winston bukserne op og mumler med slet skjult skadefro over tanken om John i hænderne på Hodoshe.]

Winston: Afsted med ham. Det har han godt af. Jeg håber, Hodoshe giver ham en lærestreg. Antigone er vigtig! Antigone mig hér og Antigone mig dér! Slut. Ingen kan sove i denne rådne celle pga. alt det lort. Polyneikes! Eteokles! Også de andre fanger. Der er ingen fred og ro pga. den skide Antigone! Jeg håber, han får så det passer af Hodoshe!

[Han er nu ved celledøren. Han lytter, rykker over til parykken på gulvet og kredser rundt om den. Til sidst samler han den op. Bevæger sig tilbage til celledøren for at sikre sig, at ingen kommer. Vandspanden giver ham en ide. Han trækker parykken på og med lidt besvær formår han at se sit spejlbillede i vandet. Et godt grin han hurtigt afbryder. Han bevæger sig rundt i cellen og prøver et par af Antigones positioner af. Ingen af dem fungerer. Han føler sig som et fjols. Til sidst river han parykken af og kaster den på gulvet i afsky.]

Ad helvede til! Åh, gå ad helvede til!

[Hænderne i lommen. Han pacer bestemt rundt i cellen.]

Jeg gør det ikke. Og han skal nok få det at vide. Når han kommer tilbage. For en gangs skyld skal han bare lukke sin store kæft og lytte. Til mig! Jeg gider ikke, for fanden den...

[parykken på gulvet. Han tramper på den.]

Slut! Hvis han ønsker en kvinde i cellen kan han sende bud efter sin hustru, og jeg er ligeglad med hvordan. Jeg gik ikke med de mænd og brændte mit pas foran politistationen – og blev sendt herud på livstid af magistraten for at klæde mig ud som en kvinde og gøre mig selv til grin. Jeg skal nok fortælle ham det. Når han træder gennem den dør.

[John kommer tilbage. Winston er så optaget af problemerne med Antigone, at han i første omgang ikke registrerer Johns underligt tomme blik.]

Hør mester, jeg ønsker ikke at være på tværs, men denne Antigone! Nej, nu skal du høre, hvad jeg har at sige John. For fanden, jeg kan ikke. Jeg mener, lad os prøve noget andet: sang eller et eller andet. Du har altid nogle ideer. Jeg kan sagtens synge eller danse. Men ikke Antigone. Jeg bé'r dig John.

John: [Stille]

Winston...

Winston: [Stadig blind for den andens fremtoning]

Lad os ikke diskutere. Vi har været sammen i denne celle for længe til at skændes over ingenting. Men du kender mig. Hvis der er noget, jeg ikke kan fordrage, er det at folk griner ad mig. Hvis jeg går på scenen i morgen aften og de røvhuller begynder at grine, vil jeg smadre den første jeg får fat i. Du så selv, hvad der skete hér, da du begyndte at grine. Jeg ønskede at banke dig sønder og sammen, John. Jeg tager ikke pis på dig. Jeg ønskede virkelig ... Hey, hører du, hvad jeg siger?

[Ser på John]

John: Winston ... jeg har noget, jeg skal fortælle dig.

Winston: [Ser for første gang Johns udtryk]

Hvad sker der? Hodoshe? Hvad skete der? Er vi i problemer? Isolation?

John: Min appelsag blev hørt sidste onsdag. Straffen er reduceret. Jeg har tre måneder tilbage.

The Island, Scene 4 (s. 223-227) – EKSAMENSPERSPEKTIV-TEKST

De to mænd ændrer deres celle-område til en scene til fængsels-forestillingen. Deres tæpper hænges op for at skabe et omklædningsrum. Winston forsvinder bag forhænget med rekvisitterne. John træder frem på scenen og taler til publikum. Han er endnu ikke i sit Kreon-kostume.

John: Kaptajn Prinsloo, Hodoshe, Vagter, ... og mine herrer!

To brødre af huset Labdakos fandt sig selv på hver sin side i et slag. Den ene forsvarede staten, den anden angreb staten. De døde begge i kamp. Kong Kreon, leder af staten, beslutter, at den ene, der havde forsvaret staten, skulle begraves med alle de religiøse riter, der hørte til sig til ved en ædel død. Men den anden, forræderen Polyneikes, der var kommet fra eksil med intention om at brænde og ødelægge sit fædreland, at drikke sine forfædres blod, ikke skulle have en grav, skulle ikke begrædes. Han skulle efterlades på en øde mark for at rådne op, eller blive føde for sjakaler. Det var en lov. Men Antigone, deres søster, gik mod loven og begravde Polyneikes' lig. Hun blev fanget og arresteret. Det er derfor Hodoshes mænd, celle 42 præsenterer: "Retssagen og straffen af Antigone".

[Han forsvinder bag tæpperne. De simulerer en trompetfanfare. Ved kulminationen af fanfaren åbner tæpperne og han træder ud som Kreon. Udover sit halssmykke har han en form for krone og et tæppe draperet over skuldrene som en kappe.]

Mit folk! Kreon står foran sit palads og hilser jer! Stop! Stop! Hvad er det jeg hører? Du, min gode mand, sig frem. Hørte jeg "Hil kongen"? Mit gode folk, jeg er jeres tjener ... en lykkelig en, men stadig jeres tjener. Hvor mange gange skal jeg bede jer, bønfalde jer ikke at se mere eller mindre i symbolerne for dette hverv, end I ville se i dragten for den ydmygeste tjener i jeres hus. Kreons krone er så simpel og jeg håber så ren, som den uniform, jeres barnepige bærer. Og selv som jeres barnepige, der smiler og er jeres glade tjener, fordi hun ser sit ansvar – jeres barn! ...vokser vuggen, således som også Kreon – jeres trofaste tjener! Står her og smiler. For hvad ser han? Fedme og lykke! Hvordan skal man ellers måle en stats succes? Ved statens overdådige paladser til konger og prinser? Ved storheden af templer opstillet til guderne? Ved de bedrifter videnskabsmænd og teknikere, der nu kan sende raketter til månen, når? Nej! Disse tæller intet ved siden af folkets fedme og lykke.

Men er I nogensinde stoppet op og har spurgt jer selv, hvis ansvar det er at opretholde denne fedme og lykke? Svaret er enkelt, er det ikke? ...jeres tjener, kongen! Men har I så tænkt over, hvad kongen har brug for for at fastholde denne gode tilstand? Hvad, udover hans fjollede krone, er redskaberne, kongen bruger til at kreere folkets lykke? Svaret er ligeledes

meget enkelt, mit gode folk. Loven! Ja. Loven. Et ord på få bogstaver, og hvor mange gange har I ikke anvendt det uden at tænke over det – uden at spørge jer selv, "hvad er loven?". Eller, hvis I har, svaret med klichéer som "loven siger det" ... eller "loven siger sådan". Loven siger eller indeholder intet, mit gode folk. Loven forsvarer! Loven er hverken mere eller mindre end et skjold i hænderne på jeres trofaste tjener til at beskytter jer med. Men selv som et skjold ville det være nytteløst i den ene hånd som forsvar uden et sværd i den anden til angreb ... loven har således også sin skarpe kant. Straffen. Vi er kommet gennem hårde tider. Jeg er sikker på, at det er unødvendigt for mig at minde jer om de konstante problemer, der har præget vore grænser ... de afskyelige rotter, der ville gnave af vores fedme og lykke. Vi har arbejdet hårdt i kampen mod dem. Men desværre er der stadig store modstandselementer ... der er stadig nogle få rotter, der ikke er tilfredse, og overfor dem må jeg vise dette Kreons ansigt ... så forskelligt fra det, der hylder mit lykkelige folk! Det er med tungt sind, og I skal snart få at se hvorfor, at jeg må fortælle jer, at vi har fanget endnu en. Det er derfor jeg har samlet jer her. Lad det, der følger, være en lærestreg for de af jer, der i jeres vildfarelse stadig nærer sympati for rotter! Skjoldet har forsvaret. Nu må sværdet slå til! Før den anklagede ind.

[Winston træder ind klædt på som Antigone. Han bærer parykken, halskæden af søm, og et tæppe rundt om hoften som et skørt.]

Dit navn?!

- Winston: Antigone, datter af Ødipus, søster til Eteokles og Polyneikes.
John: Du står anklaget for i modstrid med loven at have begravet liget af foræderen Polyneikes.
Winston: Jeg begravede liget af min bror Polyneikes.
John: Vidste du, at der var en lov, der forbød denne handling?
Winston: Ja.
John: Og alligevel brød du loven?
Winston: Ja.
John: Kendte du konsekvenserne af et sådant lovbrud?
Winston: Ja.
John: Hvad siger du til anklagerne mod dig? Skyldig eller ikke skyldig?
Winston: Skyldig.
John: Antigone, du har erklæret dig skyldig. Er der noget, du ønsker at sige til dit forsvar? Dette er din sidste chance. Tal.
Winston: Hvem lavede loven, der forbyder at jeg begraver min bror?

John: Staten.

Winston: Hvem er Staten?

John: Som konge er jeg dens manifesterede symbol.

Winston: Så du lavede loven.

John: Ja, til Statens bedste.

Winston: Er du Gud?

John: Pas på hvad du siger, lille pige!

Winston: Du sagde, at det var min chance for at tale.

John: Men ikke latterliggøre.

Winston: Jeg har ingen tid at spille på latterliggørelse. Din dom over mit liv hænger i dine læber.

John: Så fortsæt.

Winston: Da Polyneikes døde i krig, var det eneste, der var tilbage, et tomt hylster af hans krop. Han kunne hverken skade eller hjælpe noget menneske igen. Det, der lå tilbage på slagmarken og ventede på, at Hodoshe skulle vise sig pilrådden, tilhørte Gud. Du er kun et menneske, Kreon. Selvom der er love lavet af mennesker, så er der også andre, der kommer fra Gud. Han vogter over min sjæl ved min overtrædelse uanset om dine spioner ligger gemt i busken om natten for at se, hvem der overtræder dine love. Skyldig overfor Gud vil jeg aldrig være blandt mennesker på denne jord. Selv uden din lov, Kreon, og truslen om død over den, der måtte bryde loven, ved jeg, at jeg skal dø. Pga. din lov og mit lovbrud er denne skæbne nu rykket nær. Så meget desto bedre. Din trussel betyder intet for mig, Kreon. Men hvis jeg havde ladet min moders søn, søn af jorden, ligge der som føde for fluer, Hodoshe, ville min sjæl aldrig have fundet fred. Forstår du noget som helst af det, jeg lige har sagt til dig, Kreon?

John: Dine ord afslører kun dit opsætsige sind, der ikke har bragt andet end tragedie til dit folk. Først bryder du loven. Nu fornærmer du Staten.

Winston: Bare fordi jeg minder dig om, at du kun er et menneske?

John: Og for at føre spot til skade praler du med dine gerninger! Nej, Antigone, du vil ikke slippe nådigt. Var du sågar mit eget barn, ville du ikke slippe for maksimal straf.

Winston: Maksimal straf? Vil du gøre mere end bare at dræbe mig?

John: Det er alt.

Winston: Så lad os ikke spille mere tid. Stop snakkeriet. Jeg begravede min bror. Det er en ærefuld gerning, Kreon. Alle disse mennesker i din stat ville sige det samme, hvis ikke frygten for dig og for en anden lov tvang dem til tavshed.

John: Der tager du fejl. Ingen blandt mit folk tænker som du.

Winston: Jo de gør, men ingen vover at sige det til dig. Du ville ikke få en rolig søvn, Kreon.

John: Du føjer skamløshed til dine forbrydelser, Antigone.

Winston: Jeg føler ingen skam over at have æret min bror.

John: Var ham, der døde med ham, ikke også din bror?

Winston: Det var han.

John: Så du ærer den ene og krænker den anden.

Winston: Jeg deler min kærlighed, ikke mit had.

John: Så gå da og del ud af din kærlighed blandt de døde. Jeg vil ikke have nogen rotte-lov her, så længe jeg lever.

Winston: Vi spilder tid, Kreon. Stop al den snakken. Dine ord vinder over dit formål. De forlænger mit liv.

John: [Tiltaler igen publikum]
I har hørt alle de relevante facts. Der er ingen grund til at indkalde Statens vidner, der vil bevidne at den anklagede er skyldig. Ej heller er det, for den sags skyld i Statens bedste interesse at afsløre deres identitet. Der var en lov. Loven blev brudt. Loven angav straffen. Mine hænder er bundet. Tag hende direkte fra hvor hun står og direkte til Øen! Der skal hun mures inde i en celle for livstid, med mad nok til at vi kan frikende os selv for blodskyld.

Winston: [Til publikum]
Brødre og søstre i dette land. Jeg drager nu på min sidste rejse. Jeg må forlade dagens lys for evigt, tage til Øen, fremmed og kold, fortabt mellem liv og død. Således dømt til graven, mit evige fængsel, til i live at lide en ensom død.
[River parykken af og træder frem for publikum som Winston, ikke Antigone.]
Vore fædrene guder! Mit land! Mit hjem!
Tiden venter ikke længere. Jeg går nu i min levende død, fordi jeg holdt æren i hævd for de ting, som æren tilfalder.
[De to mænd tager deres kostumer af og sløjfer deres set.]

...